

KLASS

KLASS

KLASS

KLASS

KLASS

KLASS

KLASS

KLASS

KLASS

KLASS

Klassanalysen är tillbaka – samtidigt som världen är förändrad. Om kvinnor i västerlandet tidigare klassificerades utifrån makens yrke och klasstillhörighet så är tillvaron idag betydligt mer komplex. Kvinnor arbetar i hög utsträckning. Ändå är det svårt att bestämma klass i en och samma familj. Detta beror bland annat på att kvinnors och mäns arbetsvillkor och positioner kan vara helt olika. Likaså kan deras klassmässiga bakgrunder se helt olika ut.

KLASSBEGREPPETS ÅTERKOMST

ANITA GÖRANSSON

Klassanalysen är tillbaka. Under den nya termen intersektionalitet undersöks nu återigen hur kombinationer av olika tillhörigheter eller distinktioner fungerar för individer, grupper och för samhället i stort. Ett skäl är förstås att etnicitet har fått hög aktualitet som analyskategori i och med den starkt ökade migrationen och globaliseringen. Men intresset för klass är också ett led i den pågående nyanseringen och utvecklingen av de finare distinktioner som behövs i en analys. För undersökningar över tid blir dessutom generationstillhörighet och plats i livscykeln viktiga faktorer.

Eftersom det traditionellt brukar vara betalt arbete i offentlig sfär som utgör grunden för klassindelningen, kan det vara problematiskt att sortera in dem som saknar eget yrkesarbete såsom pensionärer, studenter och hemmafruar. Hemmafruarna utgjorde för 40–50 år sedan en stor andel av de vuxna kvinnorna – särskilt i England och USA som ju dominerade teoribildningen både inom samhällsvetenskapen och inom kvinnorörelsen. Det gav upphov till en debatt. Pensionärer kunde klassas efter sitt tidigare yrke, studenter efter sitt blivande yrke och hemmafruarna

efter sina mäns yrken. Men om man såg till deras egen aktuella position befann de sig utanför det på 70-talet så berömda kapitalförhållandet och levde på skattepengar respektive på sin makes lön. De hade inget eget förhållande till klyftan kapital-arbete som inte minst i Marx' efterföljd låg och ligger till grund för så många typer av klassanalys. Vad hade de då i sig själva för position? Vad var det som bestämde deras möjligheter i livet och deras intresse för till exempel politisk handling?

I Storbritannien uppstod den så kallade hemarbetsdebatten som på olika sätt försökte använda marxistiska begrepp för att ge det obetalda hemarbetet en plats i analysen. Det blev en mycket teknisk debatt, även om den utmynnade i politiska och medvetet realistiska krav från den brittiska kvinnorörelsen på att staten skulle betala husmödrarna för deras arbete. Vad man ville ha var ett samhälleligt erkännande av hemmafruarnas dolda med nödvändiga arbete. I den debatt som fördes om klassanalys var det också just en analys av hemarbetets roll som efterlystes av feminister. Man tog inte upp det faktum att yrkesarbetande kvinnor i regel hade en annan typ av arbete än männen och med andra villkor. I antologier om kön och klass som utkom i den angloamerikanska sfären gällde klass- och kön-problematiken just hur renodlade husmödrar skulle klassificeras. Det var arbetsdelningen mellan betalt och obetalt arbete det gällde i andra länder, inte som i Norden arbetsdelningen *inom* arbetsmarknaden.

I Sverige blev därför hemarbetsdebatten aldrig särskilt relevant. Kvinnorörelsen här växte ju fram samtidigt med och delvis som

en effekt av kvinnors ökade förvärvsarbete. I stället diskuterades här effekterna av den strikta könsarbetsdelningen som bestod i att kvinnor arbetade främst i offentlig sektor med reproduktiva jobb i vård, skola, omsorg, medan männen var privatanställda inom industrin. Man diskuterade också det problem som det innebar att hälften av alla yrkesarbetande kvinnor arbetade deltid (i dag är det bara en tredjedel), något som på den tiden innebar sämre sociala rättigheter. Men redan 1975 var det faktiskt fler småbarnsmödrar som arbetade heltid än som var enbart hemarbetande. Kvinnorörelsens krav gällde som bekant lika rätt till alla yrken, lika lön och lika möjligheter med hjälp av bra barnomsorg. Debatten handlade om lika villkor och rättigheter i det betalda arbetet och att dela lika på det obetalda arbetet.

I dag är den internationella situationen på väg att ändras. Nu när klassanalysen återigen blir aktuell, är det allt fler kvinnor även i till exempel Storbritannien som arbetar deltid i stället för att vara husmödrar på heltid. Det kommer säkert att påverka de klassanalyser som görs. Kanske får vi nu en ny debatt om könsarbetsdelningens utveckling och de nya klyftor som uppstår, dels med etnisk bakgrund, dels inom ramen för tjänsteyrkenas polarisering i hög- och lågkvalificerade.

I Sverige var problemet för genusforskande samhällsvetare i stället att det traditionellt fanns en sådan stark tro på att mannens yrkestillhörighet bestämde hela familjens – även den eventuellt yrkesarbetande hustruns – villkor, levnadsstandard, politiska uppfattning, allmänna värderingar

med mera. Sociologerna Robert Erikson och John Goldthorpe hävdade så sent som på 1980-talet att detta var en rimlig ståndpunkt. Senare har de ändrat sitt ställningstagande till att den av makarna som har det högre yrket skall ses som dominerande och därmed bestämma hela familjens klasstillhörighet. Denna förändring ledde dock inte till någon större skillnad i klassanalysen, eftersom kvinnorna ofta kommit ut senare på arbetsmarknaden än männen och därför oftare har ett lägre yrke än maken.

Men att båda makarna numera har ett yrkesarbete har gjort det tydligt att också båda makarnas huvudsakliga verksamhet påverkar hela familjen, oavsett om kvinnan är hemarbetande eller yrkesarbetande. Kvinnans egen yrkesposition och även hennes klasserfarenheter från uppväxten påverkar mannen likaväl som mannens egen yrkesposition och tidigare klasserfarenheter påverkar kvinnan. Deras barn blir naturligtvis också präglade – deras uppväxt och de vanor och värderingar de får med sig hemifrån kommer att sätta dem på ett socialt spår. Det bestämmer förväntningarnas horisont. Denna allmänna disposition till handling och värdering har sociologen Pierre Bourdieu kallat *habitus*, och den både ärver man och förvärvar genom hela livets erfarenheter. Den ursprungliga är emellertid den mest grundläggande som man relaterar senare erfarenheter och insikter till. *Habitus* blir en seg struktur.

Men även *relationen* mellan makarnas positioner har mycket stor betydelse. Sociologen Håkon Leiulfstrud har undersökt förekomsten av så kallade klasshomogena familjer (där makarna har yrken på samma

nivå, antingen den är hög eller låg) och klassblandade familjer (där makarna har yrken på olika nivåer och därför i en klassanalys hamnar i olika klasser). Man kan också särskilja familjer där kvinnan är hemmafru; även om det är en ytterst marginell förekomst i Sverige i dag, så kan det vara mer utbrett i vissa grupper och i en tidigare generation, vilket ger denna familjeform relevans även för dagens situation. Att deltidarbete är mer utbrett bland kvinnor än bland män är också något som påverkar deras position.

Det har funnits en livlig diskussion om så kallade motsägelsefulla klasspositioner (de nya mellanskikten mellan arbetarklass och borgarklass – inte minst de offentligtanställda – som inte fanns på Marx' tid) och hur de kan tänkas komma in i en klassanalys. Här tog man dock inte upp någon diskussion om husmödrar, vilket man kunde gjort. Nu borde man också systematiskt undersöka vad det betyder att makar har yrken på samma eller olika nivåer.

Och vad betyder det att dessa förhållanden fortfarande är så olika i olika länder? Vad betyder det för EU och dess lagstiftning och allmänna värderingar?

I Sverige växer andelen blandklassfamiljer över tid, eftersom kvinnor åtminstone inledningsvis som regel får lägre jobb än sina män. Men det verkar vara en övergångsförekomst. I dag är det fler kvinnor än män som skaffar sig högre utbildning, och under 90-talet blev både läkar-, präst- och juristutbildningarna kvinnodominerade. Blir det kanske tvärtom i framtiden – att kvinnor dominerar högre yrken och männen de lägre?

Psykologen Margot Bengtsson har visat i sina kohortstudier över tid av unga kvinnor och män i högre utbildning att barnens studieinriktning och yrkesval särskilt präglas av dominansförhållandet mellan föräldrarna och de yrken dessa valt. Undersökningar har också visat att röstbeteendet påverkas och tidigare har man också kunnat konstatera att det kan finnas olika levnadsstandard för män och kvinnor i en och samma familj. Det finns alltså all anledning att särskilja individer inom familjer och hushåll. Skall de undersökas tillsammans så blir just relationen mellan deras villkor mycket viktig att undersöka.

Även om makarna har yrken på samma nivå kan det vara så att de kommer från olika uppväxtmiljöer och därför har med sig delvis olika klasserfarenheter. Det finns vad jag vet inte mycket forskning om vilken betydelse detta kan ha, till exempel för reproduktionen av klasspositionen i nästa generation. I en undersökning av den svenska makteliten 2001 fann vår forskargrupp att de nuvarande kvinnliga toppcheferna i landet oftare hade haft en yrkesarbetande och föreningsaktiv mor än sina manliga kolleger. Det kan man tolka som att en yrkesaktiv mor var ett föredöme för dottern och påverkade hennes ambitioner, men också så att döttrarna i högre grad än männen vuxit upp i en yrkesmässigt jämställd familj där föräldrarna haft yrken på samma nivå. De manliga toppcheferna hade oftare vuxit upp med en mor som var hemmafru och tycks därmed inte ha varit beroende av en jämställd uppväxtmiljö för sitt yrkesval.

En annan aspekt som visar på betydelsen av att alltid ta med kvinnors egen

klassposition finns på makronivå. I elitforskningen – liksom säkert på många andra områden – är det vanligt att man studerar den sociala rekryteringen till vissa positioner eller yrken för att undersöka om den motsvarar befolkningens sociala sammansättning i allmänhet eller om den är mer exklusiv. Då har man traditionellt brukat använda faderns yrke som indikator för social bakgrund och så har man jämfört det med yrkesstatistiken över befolkningen som helhet. Men där ingår ju även de yrkesarbetande kvinnorna! Det var kanske inte orimligt att göra så för 50 år sedan när andelen yrkesaktiva kvinnor inte var särskilt stor, men i dag får man en missvisande bild om man gör så. Om sedan också de yrkesaktiva kvinnorna i befolkningen tenderar ha lägre yrken än männen (som det åtminstone var i den generation som var föräldrar till dagens maktelit), så får man naturligtvis fram en alltför exklusiv (i förhållande till folk i allmänhet) bakgrund hos den elitgrupp man jämför med. Man kan inte jämföra ett urval med ett kön som bakgrund med en totalitet med två kön som bakgrund. För detta är könsuppdelningen fortfarande alltför stor. Det gäller att vara uppmärksam på sådana eftersläpande schablonuppfattningar när vi nu återupptar debatten och analyserna av klass, kön och etnicitet. Vi har inte samma samhälle i dag som sist.

Anita Göransson

Tema Genus, Linköpings universitet,
58183 Linköping
Anigo@tema.liu.se